

Kue ñá'a ntása va'á ñuu:

Níxi tsiniñu'un sá'a na takua kóo

TUTU KÁ'AN NÍXI
KÚU SÁ'A TAKUA KUE
NA ÑÁ'A NÁ KÓO NTUSU
YU'U NA TÁ KITA'AN TU'UN
KUE TYÚUN ÑUU NA.

INPI

INSTITUTO NACIONAL
DE LOS PUEBLOS
INDÍGENAS

INSTITUTO
ESTATAL ELECTORAL
Y DE PARTICIPACIÓN CÍVICA DE OAXACA

I. Ntyí katyi tutu yo

Tutu yo tya ká'in nìxi kue nà ñá'a kúu kúnká na tyá ná tyí kuenta kueyi na nùú kitá'an tu'un tsá'a kue nà kukumi kue tyúun ñuu tono ntóyo mee na ñuu na ñà katyi kueyi náni Sistemas Normativos Indígenas (SNI) ìni Ñuu Ntuva. Tya, kúu kána tu'un va'a nùú kue ñuu na takua kúu nà kutyáku tatyi na ìni ñuu na á kue ñuu ka'nu. Nti'i ño tya takua ìñu'un na kóo ìni na tsá'a nìxi ntóyo na, nùú ma sáan síin na kue ñá'a, takua ìnu na koo kue ñá'a tsí kue tyàa kukumi tyuun takua kua'á ka kue nà ñá'a nà kukumi tyúun ñuu na. Sáan ni takua kue ñà tyántya tyúun na tyikuenta kueyi kue tu'un ká'an kue nà ñá'a tsí kue tyàa takua va'a na kutuninia ntyí kúu ña kúu sa'a na ñuu na.

Nti'i so kue ñuu síin síin ntóyo na, síin ka kue tu'un nà síin tyíntyé tá'an na. Tsá'a ñá, tutu yó tyá tsituninia nìxi ntóyo kue ñuu yo, tyá sáan ni tsá'i tu'un nìxi kúu ìñu'u kuntoyo na takua kue ñá'a ìnu ná kunká nà tsí kue tyáa, nà kóo ya'vi tu'un ká'an na.

II. Ntyí kúni tutu yo

Kúnia tyintyé na, kua'i tu'un takua ná kutyaku kue ntusu kue nà ñá'a ìni kue ñuu nùú tsáki na kue nà kukumi tyúun tóno ntóyo na ñuu na náni Sistemas Normativos Indígenas ìni Ñuu Ntuva, takua ìñu'un ná kuntoyo na.

III. Tu'un kutunino

Yo'o tsá'a kua nìxi ka'an tyá kutunino kue tu'un ká'an nà nùú kue junta, nùú tyíta'an na tu'un á nùú kutu'a na nìxi sátyuun na tsí kue ñá náni Sistemas Normativos Indígenas ñà ká'an nìxi tyíta'an kue ñuu tu'un sáan takua ná kutyàku ntusu kue na ñá'a.

Kue ñá'a ntása va'á ñuu:

Níxi tsiniñu'un sá'a na takua kóo

Kue tu'un kutunino tsá'a níxi ìnu kóo kue ñá'a tsí tyàa

Ñìxi nì
kàko:

Tá nì kàko tyá síin ka iki kuñu ñá'a tsí tyàa ño'o sá'a síin kà kòo.

Ñá'a
á tyàa:

Ñó'o kúu ñà ntuta'an tá kóo ñá'a á tyàa, nìxi tsiniñu'un sá'a na á kóo na ìni ñuu na.

Ñá kúu sá'a kue
ñá'a á kue tyàa:

Ñó'o kúu ña kátyi kue nìvi kúu sá'a kue ñá'a á kue tyàa. Súa kátyi nìvi tsá'a ntyí kúu á ntyí nkúu sá'a ìin tyàa á ìin ñá'a.

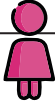
Ñá kátyi nìvi ñuu
kú sá'a ñá'a á tyàa:

Ñó'o kúu kue ña kátyi nìvi ñuu kúu sá'a mee só kue ña'a á mee só kue tyàa; tyá nìxi tsiniñu'un ntakanini kue ñá'a tyá nìxi tsiniñu'un ntakanini kue tyàa.

Ná ntakanino I: Kue tu'un ná ntakanino tsá'a ñá kúu sá'a kue ñá'a á tyàa ìni ñuu ko.

¿Ìni ñuu ni ntyí kúu kue ña kátyi nìvi kúu sá'a kue na ñá'a á kue tyàa?

Ñá'a 	 Tyàa
Kue nà va'a ìni tyá tsító na	Kue tyaa ntyè'e, kue tyaa tsátyuun

1. ¿Á ka'an ni ñá kúu ntasama nìxi ntakanino tsá'a ñá tsiniñu'un sá'a ñá'a á tyàa?
2. ¿Nìxi sá'a ñà kue tu'un yo ñà ká'an ko tsiniñu'un sá'a kue tyàa á ñá'a tyíntyé ñà tá tyíta'an ko tu'un tsá'a kue ná kukumi tyúun ñuu ko á ntyí ñà kúni ko sa'a ko ñuu ko?

Kue tu'un kávantýá yo kúu tyíntyé ñà takua kutunino níxi sá'a kue tu'un ntakanino takua kue ñá'a kùe kúu tantýá kuena ka'an na nùú kitá'an kue tu'un ñuu.

**Ìnu ya'vi kue
ñá'a tsí kue tyàa**

Tatu sú'a na ntakanino tyá kúu kutunino ñá kòo nà kánu ká kúu, tyá ìnu yá'vi kue nìvi vásu síin káa kue tyàa tsí ñá'a.

**Síin kua yée
kue nìvi**

Ño'o sá'a kutunino ñá síin káa kue ñá'a tsí kue tyàa, tyá síin kuia na, síin ntóyo na, síin ntyákata'an na, tyá tsá'a ño'o kúu sántyua'a kueyi na.

**Síin ntóyo
na ñuu na**

Tsítunini ko ñá yée kua'a kue ñuu nùú síin ntóyo na tyá ká'nu kúu nti'i só na; kúnia kátyia ñá ká'nu kúu nti'i só kue nìvi vásu nìxi ntóyo na ñuu na.

Ná ntakanino 2: Ná ntakanino tsá'a ñà ìnu yá'vi kue ñá'a tsí kue tyàa, ñá síin kue ñà ntsíni nà sá'a na tyá síin ntóyo na, tyá kúu ño'o sá'i ñà kue nà ñá'a kue tyáku kue tátyí yu'u ná nùú kita'an tu'un ñuu.

1. ¿Nìxi ntóyo na ñuu ni tátu yée ñá kúu sá'an kue mee só ñá'a á mee só tyàa?
2. ¿Tyánu va'a ká'nu kúi kuntyé'e ko ñá yée ká kue ñá sá'a ñà kue ñá'a yée ká na tunto'o á kuntyúa'a ká ná tátu kúni na kúkumi na ìin tyúun ñuu na?
3. ¿Nìxi tyíkuenta na nìxi ntóyo kue na ñuu na, á nìxi tsítuninina ñá yivi tá kúu nkáki ná ìin ñá'a tákua kúkumia tyúun ñuu.

Tákua kue ná ñá'a ñá kúu ká'an na ñá ntakaninina nùú kíta'an tu'un ñuu, ká'nu kúi kutunino ñá kua'a tyúun va'a sá'a na ñuu na, tyá kua'a tyúun kúmi na nùú ñuu tsí nìxi tyíntyé na ntúva'a ñuu na.

Ñá nteta yo'o, sná'i ntyí kúni kue tu'un yo kátyía

**Tyúun va'a
sá'a na ñuu na**

Tá iin nìvi vá'a tyíntyé na ntúva'a ñuu á vá'a ntakanini na tákua skánta na kue nìvi takua ntasava'a na ñuu na. Tyá kue nìvi ñuu tsínu ini na ñá ká'an nìvi yo vari iñu'un ntyáka ná mee na tyá iñu'un ntyáka ka na kue nìvi ñuu. (Fernández-Fonseca & Cardona-Sánchez, 2017).

**Tyúun kúmi na
nùú ñuu**

Ñó'o kúu kue tyúun sá'a kue nìvi ñuu takua stutyá ná kue xu'un ñuu á takua kustanúu na nùú ñuu na tá ntákita'an na tsí kue to'o kúmi tyúun ñuu. tóno kúu tá tsáki na kue ñá kukumi tyúun, tá tsà'an na kue nùú kíta'an tu'un ñuu, tá ka'an na ñá ntakanini na á tá tsáki na mee na takua kúkumi na iin tyúun ñuu. ká'nu kui takua nti'i nìvi ná kóo tatyí yu'u na nùú tyántyá kue tyúun. (Faro Democrático - UNAM, 2022).

**Tyíntyé na
ntúva'a ñuu**

Ñó' o kúu ñá sá' a ñá ìnu kuntyakata'an na takua ná ntúva'a ñuu na. iin ntyée kue ñuu kui ñá va'a kuntoyo na ñuu na. tátu sáan ná kutunino ñá tyá kue nà ñá' a ká' nu kúu kuena nùú nti' i só ñá sá' a ná takua ntúva' a ñuu na tsí ñá yivi yée kue na. (Verdugo-Araujo, Tereso-Ramírez & Carrillo-Montoya, s.f.).

Ná ntakanino 3: Kue tu'un ntakanino tsá'a kue nìvi sá'a kue tyúun va'a ñuu na, kue nà kúmi tyúun ñuu na á kue nà tyíntyé ntuvá'a ñuu na.

- 1. ¿Kue tyàa á kue ñá'a á ìnu ntyáka na kue nìvi ìni ñuu na?
- 2. ¿Á ká'an ni ñá ìnu ká'an kue ñá'a tsí kue tyàa nùú kita'an tu'un ñuu na?
- 3. ¿Ntyí kúu sá'a takua kue ñá'a ná kivinùu ká kuena takua kukumi na kue tyúun ká'nu nùú ñuu na?

Takua kúu sá'a ko ñá kue nà ñá'a ná kukumi ná kue tyúun ñuu na á takua ná kú kóo tatyí yu'u na, nì kana kue tutu tyántyá tyúun nání ley. Tyá nì kana kue tutu yó nání cuotas de género, ñá ká'an tsá'a ñá'a takua ìnu ná kú kukumi ná tyúun ñuu, takua ná kunká na ìnu tsí kue tyàa.

Tu'un yo tyá nì ntéti nùú tutu ká'nu tyántyá tyúun nání Constitución Federal núu kúa nání artículo 41. Tyá tsí tu'un yo tyintutsa kueyi kue ñá kúu partido político kue yo takua tyíká kueyi kue ná ñá'a takua kúu kukumi ná kue tyúun, takua sava ntá kue tyáa tsí sava ntáa kue ñá'a ná kunká takua kusikina tyá kúu ntòò na kukumi ná ìin tyúu nùú ñuu nìi Ñuu Nkò'yo á kúe ñuu nùú ntóyo na tóno kátyi tutu (art. 41, base I). tá kuia 2019 ntú va'a kue tu'un kávantya nùú tutu nání Constitución Federal tákua kúu ká'an kueyi ñá ìnu ná kóo kue ñá'a tsí kue tyàa ntí'i só tsío.

Tono nùú tutu nání Decreto 1511, ní ntáva kue ñá nání Congreso del Estado de Oaxaca tá yòó septiembre kuia 2019, nùú ntátyáa kueyi kue tutu yo takua ìnu ná ntukunka kue ñá'a tsí kue tyàa nùú kue ñá nání Sistemas Normativos Indígenas (SNI), nùú tyikuenta ñá nìxi ntóyo na ñuu na. Tyá kátyi tuku tutu yo ñá kue ñá'a kue ñuu xína kúu kúkumi ná kue tyúun tyá kue ñuu ná nkúu kasía ñá nùú na.

Tsá'a ntí'i ñá ká'an yo, vityi rá kua'a ka kue nà ñá'a ìnka kúmi tyúun ñuu na. Tya vasú sáan ka tyá kua'a ká tuku na ñá'a kúmi tyúun yo kuntyu'a. Tsá'a ñá yo'o tsá'a kue tu'un nìxi sá'a ko takua na nàà tunto'o yo, á takua ná káki na kuatyí.

Tyá saan ni yée kua'a kue ñá tyántyá kuatyí nání ley tsí sáva ka kue tutu ñá kátyi ñá nti'i só kue ñá'a kúu ká'an na takua káki na kue ñá kúkumi tyúun á kúu kúkumi na tyiúun tyá nkú kuntyu'a na, vari ñá nání Derechos Humanos kátyi ñá nti'i só kue nivi inu kúu na tóno kátyi tutu nání Declaración Universal de los Derechos Humanos.

IV. Kue ñá ka'an tsá'a kue ña ntuta'a kue na ñá'a tá kúu nkaki na kue ñá kukumi tyúun ìni ñuu na.

Kue tutu tsí kue ley ñá ká'an tsá'a kue ñá'a.

Níi Ñuu Nkò'yo tsí kue ñuu.

- Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos, art. 2. Tutu yo kátyia ñá nti'i só kue ñuu kúu tyiíta'an mee na tu'un níxi ntoyo na tyá inu kúu ka'an ñá'a á tyàa tá kúu nkaki na kue ñá kukumi tyúun.
- Ley de Igualdad entre Mujeres y Hombres para el Estado de Oaxaca (2018). Tutu yo kátyia ñá inu kue ñá'a tsí kue tyàa tsiniñu'un kunká kukumi tyúun nti'i só kua.

Nti'i só Ñuu Ká'nu.

- CEDAW (ONU, 1979) y Recomendación General núm. 39 (2022). Tutu yo kátyia ñá nti'i só kue ñá'a tsí kue súsi'i kúu ká'an na á kunka na núú kita'an tu'un tá kuu nkaki kue na ñá kukumi tyúun.
- Convenio 169 de la OIT (1989). Tutu yo kátyia ñá nti'i kue ñuu kúu tyita'an mee na tu'un tyá ñuu'un kó ná stí kue ñá ntuta'an kue ñá ñá'a takua ná tyikuenta kueyi na.

Nti'i tu'un yo, kátyia ñá nti'i só kue ñá'a kue ñuu xína yée ñá ná kutyáku tu'un ká'an na ìni kue ñuu na, kúu kúkumi ná kue tyúun ñuu tyá mà kuntyu'a na, takua kúu ká'an na tsá'a ñuu na takua ntuva'a núú yée na tsí níxi ntóyo na.

¿Tyá nú va'a ká'nu kui ñá kunká kue ñá'a tá kita'an tu'un kue ñuu?

Kúu kunka nti'i só kue ñá'a nùú kita'an kue tu'un ñuu tyá kó ná kúu kásia, vari sáan ká'an nùú tutu ka'nu náni Constitución tsi kue tutu ká'an tsá'a kue ñá'a. Nùú kua artículo 2, tutu ká'nu tyantya tyúun, kátyi ñá nti'i só kue ñuu xína kúu tyita'an mee na tu'un tsá'a kue ñue na, tyá ìnu tsiniñu'un kunka kue ñá'a tsí kue tyàa. Súa takua vasu mee na tyita'an tu'un tsá'a ñuu na tyá ìnu tuku inka nti'i na.

Ìni Ñuu Ntuva, 418 kue ñuu tsáki ná kue ñá kukumi tyúun tono ntóyo mee na ñuu na. Vasu sáan ra kua'a ka kúmani takua ìnu kunka kue ñá'a tsí kue tyàa. tsá'a ñá ká'nu kui skanta ko takua ìnu ná kóo na.

Yée kue ñá sá'a na kue ñuu na ña tyíntyé takua ìnu kuntoyo na tono kúu tequio, sà'à á nìxi tsító ta'an na takua ìnu ná kóo kue ñá'a tsí kue tyàa. Tátu sú'a na kuntóyo tya víi ka kuntyáka tá'an ñuu ko tyá nti'i ná kúu kutyaso'o ko ñá ntakanini na.

Ná kua'a ko ityi ñá kue ná ñá'a ná ki'vi na kukumi na kue tyúun kú sá'a ñá ìnu ká kuntoyo ko tyá víi ka kuntyáka ta'an ko.

V. Tá kuntyu'a kue ñá'a kúmi kue tyúun ñuu vari kúu na ñá'a (VPMRG)

Kuntyua'a kue ñá'a tátu kue tsá'a ná kunka kuena kukumi ná tyuun á ka'an ná tá kú nkáki kueyi ñá kukumi tyúun ñuu na (núm. 4, Art. 9, LIPEEO).

- **Ntyí kúu kue ñá sáa kuntyua'a kue ñá'a kúmi kue tyúun ñuu.**

a) Ñá ná ká'an ìtyi ná vari ñá'a kui.

Tá kuntyúa kue ñá'a vari tsáan ñá'a kúu na tyá kátyi kue nìvi ñá nkùu sá'a na á sùu tyúun kue ñá'a kui. Tono tá ká'an ná ntyí va'a kue ñá'a á ntyí tsiniñu'un sá'a nti'í só kue ñá'a.

b) Ñá sá'ù'ù á sántyú'a na ñá vari ñá'a kúi

Tá sántyú'a na kue nà ñá'a vari tsá'a ni ñá ná'a kúu na tyá kue tyàa kue sá'a kueyi na sáan.

Nti'i kue ño'o kúu kue ñá sántyú'a kue ñá'a kátyi nùú kue tutu tyántyá kue tyúun ñuu.

- **Kini ká'an**
- **ká'ni na**
- **kási ná kukumi kueyi ñá'a**
- **kási ná kúkumi kueyi xu'un**
- **Sta'an kueyi á tyintutsá kueyi kusu ná tsí tyàa**

¿Ntyi kue ñá sá'a kuntyú'a kue ñá'a kúmi kue tyúun ñuu?

Tóno kátyi kue tutu tyántya tyúun ká'an tsá'a kue tu'un yo, kuntyua'a nà kúmi kue tyúu tátu (LIPEEO Artículo 9 numeral 4; LGAMVLV, Artículo 20 Ter; LEAMVL, Artículo 11 BIS; LGDE Artículo 20 Bis)

- Kùe kántsitsa ná kue tu'un ká'an nùú kue tutu ká'an tsá'a kue ñá ntuta'an kue ñá'a takua kukumi na tyúun.
- Tátu kue tsá'a kueyi kívi kue ñá'a káki ná kue ñá kukumi tyúun, tyá mee ná ná'a ntyí ñá kúni ná tyiintyé na á kunká na.
- Sá'ù'ù á sántyú'a na kue ñá'a kùni kukumi tyúun á kue nà ntsàki na kukumi tyúun ñuu.
- Sá ntyu'a ná kue ñá'a takua mà kúu kunka na nùú tsákina kue ñá kukumi tyúun á takua mà kúu kunka ná kukumi ná tyúun ntuta'an na.
- Kási na, à mà kua'a na kúnka kue ñá'a nùú kíta'an tu'un vari kátyina ñá sáan ntóyo na ñuu na tyá kunktyu 'a na.
- Mà ntástú nà kue tu'un à sá'a síki na kue tutu takua stávi na kue ñá'a takua mà kúu kukumi na tyúun.
- Stávi na á mà kua'a ntà na tu'un nùú kue ñá kúmi tyúun kuenta kue ñá tsàki kue nìvi kukumi tyúun, sáan takua mà kunka kue ñá'a.
- Kási kueyi ñá kue ñá'a nì ntsàki na kukumi tyúun ki'vi kueyi á kunka'a kueyi nùú tyúun yo.
- Kási kueyi káki na kúatyi tàtu kuntyúa'a na nùú tyúun kúmi na.
- Kási kueyi á mà kua'a kueyi ñá ntuta'an na ñá kúmi na tyúun yo, tono kúu xu'un ntuta'an na tsá'a tyúun yo.
- Tyintutsá kueyi kue ñá'a sá'a nà kue tyúun kue ntuta'an na á tátyúun kueyi na sá'a ná kue tyúun ká'an kueyi ntuta'an kue ñá'a.

- Káki kueyi kuatyí sáta na takua mà kùu kúnka na kukumi na tyúun ntuta'an na tonon ntyí nìvì nì kú só.
- Tyíntutsá kueyi na takua kue ñá'a kúmi kue tyúun tyá ná sá'a síki ná kue tutu nùú sá ù'ù ñà mee na á kue tutu tyántya kue kuatyí.
- Sì'u na á stá'an na kue ñá'a, kue tá'an á kue nà sátyiun tsí na takua nà stákó na tyúun kúmi na.
- Stávi na, kíni ka'an na á skuatu'un na tsá'a ìin ñá'a kúmi ìin tyúun takua kini nà kúká'an kue nìvì ñà kúu na, tsá'a só nì ñà kúu na ñá'a, sáan takua ná kée na á takua nà stáko na tyúun kúmi na.
- Sásiin na á sántyú'a na ìin ñà'a vari ñúu se'e ñà á tà nì kàku se'e ñà takua mà kúu satyiun á kúkumia kue tyúun ntuta'an ñà.
- Kàsi kueyi, mà kua'a kueyi à káki kueyi yà'vi takua kúu satyiun kue ñá'a yée kue se'e kuatyí, á ntyí kà kue ñà ntuta'an kue ñá'a ká'an nùú kue tutu yo.

VI. Ìni kue ñuu

Kue ñá'a ìni kue ñuu na tya yée nùú kuntyú'a na vari kue ñuu tyá síin ntóyo na á síin tyíta'an na tu'un.

Kúntyu'a na tá:

Kue ñà kú sá'a takua kue ñà'a á takua kue tyàa:

Kue nà ñá'a tyá mee só tyúun ve'e kúu sá'a na, tyá kue kéta na kú'un na kue junta á kúkumi ná tyúun.

Kùe ìnu ntuta'an na kue tyúun ñuu:

Yée kue tyúun yo ñà tsiniñu'un kuni nà níxi sá'a na ñà à sátyiun tyían na tyá kue núna na.

Tsá kuntya kueyi á stá'an kueyi na:

kúu kuakuntyá kueyi na á kue tsá'a ya'vi kueyi tyúun sá'a na á sá síin kueyi na, sáan takua mà kútyaso'o nìvì ñuu ñà ká'an na.

Ntyí ká kue ñà sá ù'ù:

tóno kuntasí kueyi nà, ñà kunta'vi na, kue ká'an na sa'an sá'an, á tsa'a ñà kòo ñú'un kúmi na tyá kue kúu ku'un na kue junta.

Ná kutunino ñà nti'i kue tunto'o yo tyá kùe và'i vari kùe ìnu sá'i kue ñá'a tsí kue tyàa, ná ká'an tsí kue nà ñá'a takua ná kivinùun na nùú kue tyúun ñuu, takua nti'i só nà ná kúu ka'an na tyá ìnu nà ntúu nti'i só na.

Kue ñá sá'a ñá kùe ìnu kúu kue ñá'a ìni ñuu na

Ìni Ñuu Ntuva, nùú ntóyo kua'a kue ñuu, tyá nti'i só kue ñuu yo yée nìxi tyíta'an na kue tu'un ñuu nání Sistemas Normativos Indígenas (SNI), á ñà kátyia kúu kue costumbre ñuu na, tyá kue ñó'o tya yée ya'via vari kunia katyia ñá kue ñuu tyá kú tyita'an mee na tu'un ñuu na.

Vásu yée ya'via tyá yée kue ñá'a kuntyu'a vari kue ìnu yée nti'i kue nìvi tá tyíta'an na tu'un tsá'a kue nà kukumi tyúun ñuu. Tyá ño'o sá'a ña kue ìnu yée yu'u na ka'an na á kue tyikuenta kueyi na nùú kue tyúun ñuu.

Tatu ná kutunino kue tu'un yo tyá kúu ntuva'a takua nti'i na kúu ntatu'un tyá tyita'an na kue tu'un tyá sáan ra nti'i kue nìvi ñuu ìnu ná kuntoyo na tyá ìnu na kóo ya'vi na.

Kue tu'un ntakanino:

- ¿Ntyí yá'vi nùú ñuu ko kue tequio, kue sá'a á ña tsító tá'an na? ¿Níxi kú sá'a takua ìnu ná kunka kue ñá'a tsí kue tyàa tá yée kita'an tu'un ñuu takua nti'i ná kuu ká'an ñà ntakaninina?
- ¿Ntyí kue ñá'a yée kue ñoo kue ná ínka kúmi tyúun á tsika na kue junta tyá kue yu'u na ka'an na? ¿Ntyí kue tunto'o yée na?
- ¿Ntyí kue tu'un sá'a ñà kue ñá'a kue tsá'an na kue junta á kue ka'an na? ¿Ntyí kú sá'a iñu'un takua ntakató'on na?

Ntyí kúu kue tunto'o ntáne'e kue ñá'a kue ñuu xína ìni kue ñuu na tá kúni na ki'vi na nùú kue tyúun ñuu.

Kue ñà kú sá'a kue ñá'a á kue tyàa. Íni kua'a kue ñuu xína, kue ná ñá'a kúu kue na sá'a kue tyúun ve'e á tsító na kue se'e na, tyá kùe keta na takua kú'un na kue junta á kukumi na iin tyúun ñuu. Tyá tátu ñuu nà kue tsá'a kue na ká'an kue ñá'a á kùe tyíkuenta na kue ñá'a, nti'i ño sá'a ñá ù'ù ka kúu kunká kue ná ñá'a.

Tóno tá sá'a na: kue ñá'a sá'a na tyúun ve'e á tsító na kue se'e na, á ntyí ká tyúun ñá kue tsa'a ku'un na kue junta á nùú tsáki na kue ñá kukumi tyúun.

Kue tu'un nà ntakanino:

- ¿Ntyí kúu kue tyúun ñá ntuta'an sá'a mee só nà ñá'a á mee só kue tyàa ìni ñuu ko?
- ¿Níxi sa'a ñá tatu ntákanini na su'a ñá kue ìnu yée kue nti'i só kue nìvi ñuu?
- ¿Ntyí kú sá'a takua ntasama tyá ná kúu tantyá kue ñá'a kue junta tyá mà stakó na kue tyúun ve'e na?

Kue ìnu ínka kue ñá'a tsí kue tyàa nùú tyúun ñuu: Kue tyúun ñuu ká'nu kui takua kunká nti'i nìvi, tyá vasú sáan ká, yée kua'a kue ñá'a kue tsá'a na kunká kueyi á tsá'a kueyi ntyí tyúun nùú ka sá'a na nùú kue kua'a kú skanta na á kue sá kuenta kueyi ñá sá'a na, takua má kúu ka'an na nùú ntútyá kue tyúun.

- **¿Tyánu va'a sá'a kueyi sú'a?** Yée nùú tsika kueyi ñá kue nìvi kunka yo kúu na kue nìvi tsá ntsika á tsá ntsá'a na tequio á ntsiku na mastomi, tyá yée kua'a kue nà ñá'a kue kúu sá'a na vari sá'a na tyúun ve'e, yée mitu'un na á tsíka ntà'vi na.

Kue tá'an ìni kue nìvi á ká'an ìtyi kueyi. Tátu ìin ñá'a kúni na kunká na kukumi na tyúun tyá kúu kuakuntyáa kueyi na, ká'an ntyáa kueyi na á sáan sáan kueyi na, tyá ño'a sá'a ñá “kue ñá'a nkúu kukumi na tyúun ñuu” tyá kú sava ka kue ñá'a mà katyi na tantyá na.

Ntyí kú sá'a: kúu ntakita'an kè'en kue ñá'a tsí kue sáva ka kue nìvi takua tyíntyé tá'an na tyá ka'an kuena tsá'a na takua ìnu ntúu ìni na.

Ntyí ká kúu kue ñá sá'a kùe ìnu ínka ñá'a tsí tyàa. Ntì'i tu'un tsá nì kà'an yo'o, tya yée kua'a ka kue tunto'o ntáne'e kue ñá'a tono ñà kuntasi kueyi na vari ñá'a kúu na, ñá kun'tavi na, kue nì skù'a na á kòo ñu'un kúmina. Tyá tátu yée kua'a tyúun ve'e sá'a na á kóto na se'e na, vari mee kue ñá'a kúu kue ñá sá'a ntì'i kue tyúun yo. Ntì'i ñó sá'a ñà kue kúu kunka na kue junta á tá kita'an tu'un kue ñuu.

¿Ntyí kúu sá'a?

- Tyintyé ko kue ñá'a takua ná ntutu na.
- Tantyá kue ñá'a kue junta takua kutyáso'o na tyá ká'an na.
- Ntuku kó kue ñà ká'an tsá'a na, tsí kue ñá tñin kue kuatyí yo á ntyí ka kue ñá'a kúu ka'an tsá'a ko.
- Kutunino ntí'i só kue tutu ìñu'un ká'an tsá'a kue ñá'a kúmi ìin tyúun ntì'i só kue ñuu.
- Va'a ntátu'un ko tsí kue nìvi ñuu takua nà kutunini na ñà ka'nu kui nà kunka kue ñá'a kukumi nà kue tyúun ñuu.

Vásu yée kue ñuu tsá ntàsama tyá tsá tyíka na kue ñá'a takua kukumi na tyúun ìnù tono kue tyàa, kumani kua'a ka sá'a ko: vari ntì'i tsiniñu'un ntàsama nténina, nìxi ntakanino á níxi tsáko kue nà kukumi tyúun ñuu.

Takua kúu sá'a ntì'i ñá kátyi yo, tsíniñu'un kántítsá sá'a kue ñà kátyi kue ñuu tá tsáki na kue ñà kukumi tyuun nání Sistemas Normativos Indígenas, sáan rá ìnu ná koo kue ñá'a á kue tyàa, tóno kátyi tutu ìñu'un nání Constitución tsi kue tutu tyántyá tyúun Ñuu Nkò'yo.

VII. Nìxi ntúu ntyée kue tu'un tsíno

Takua kue nà ñá'a ñá kúu kunká kuena nùú tsáki kueyi nà kukumi tyúun ñuu, ka'nu kui tyintyé ko na takua ná kutu'a na. takua kúu kuntyáka na yó nà ntuva'a nìxi ntóyo. súa'a takua víi kuntyáka tá'án, ìnu ná kó ìno tyá sáan ráa ntuva'a nìxi yée ìni ñuu ko.

Ná ntásaá tyío kue ño:

- **Níxi ntáto'on:** kúu ká'an ñá ntákanino nùú kue junta á nùú kue nà kúmi tyúun ñuu.
- **Níxi kúu tyíta'án tu'un:** kutyaso'o ko kue ñá'a takua kúna ntyí ntákanini na takua nti'o ná ká'an tsá'a ñuu ko.
- **Ná ntatyantya kue tyúun:** Nti'o ná ká'an, takua nti'ó nà kutyasó'o tsíta'án tyá tyíntyé ta'an nti'o.
- **Ná ntatu'un nti'i ñuu:** ná ntututu nti'i kue nivi ñuu takua tyíntyé tá'an na, tyá kúu tyíntyé tá'an na tsí kue tyúun ve'e, tyá má sántyu'a tsí tá'án na, ntási'a na tu'un tyá ínu tyíntyé tá'án na tsí kue nà kòò xu'un.

Tsí ño'o tyá kúu kuntyé'e ko ntyí kúu ñá tsá nìi kúu sá'a ko tyá ntyí kúu ñá kúmani ka, sú'a kúu sá'a takua kue ñá'a tsí kue tyàa ná kúu tyita'an na tu'un tsá'a ñuu na.

Ntenina kutua'a ko, tyá kue ñá'a kutu'a tuku kuena ntenina só, ntakani na kue ñá nì kutua'a na tya tyíta'an na tu'un takua ntuva'a ñuu na. Tya takua kúu tyíntyé tá'an na tsiniñu'un víi kuntoyo na, takua kue ñá'a má yu'u na ká'an na.

Kua yo'o kú nku'a tu'un níxi kúu sa'a kue ñá'a takua kúu ká'an na ñá ntakaninina tyá kúu kuntyákata'an na tsí kue nivi na.

Kue ñá kú tyíntyé takua kustanù kue ñá'a.

Ná kustanù kue ñá'a kuni katyia ña kutu'a nivi kutyaso'o na ña kátyi nivi ñuu, kua'a kue na tu' un ntyí kúu sá'a, tyita'an kue na tu'un tya kua'a na ka'an kue ñá'a ínu tsí kue tyàa.

Tátu vá'a nì ntasnùú kue ñá'a tyá va'a ntásama á ntuva'a ní ñuu.

Ñá kú sá'a kue nivi va'a ntásnú ku:

Ìnu kó ìni na: tyíntyé tá'án na, va'á sátyíun na tyá va'a tyíta'an na tu'un.

Nta tava na kua: Ntantuku na ñá va'a sá'a na, ntyí kúu ñá kúu sá'a na, ntyí kúu ña kúmani ka ntuva'a, á ntyí tunto'o ntane'e na sáan takua kúu ntakanini na ntyí kúu sá'a na.

Su'a kú ñá sátyiun ìnu na: Ná Lucia nì ntsàaki na ña takua kúi suplente ñá comité tyikui ñuu ña. Tá nì kì'via tya kue tyàa nì kàan kueyi ñá nkù só sá'i, tyá ika ra nì kùitsá sá'i kue junta nùú tsá'i ká'an nti'i só kue nìvi ntyí ntakanini na. Tsí nti'i ña nì kà'an kue nìvi, ntsákia kue kii takua nti'i na kúu sátyiun tyá kú ìnu kuatyún na tyikui. Tyà súa ra nti'i kue ná kúu comité yo va'a ka sátyiun na, ntsini na ña va'a ntasnúi tyá kua'a ka kue ñá'a kuni na kunká na nùú kue tyúun ñuu.

Ká'nu kúi: kòo tyúun lúu, nti'i só nùú yée kue tyúun tya ínka kue ñá'a ká'an na tyá tyíntyé na takua ntúva'a kue ñuu na.

Sú'a kúu ñá ntá tava na kua: Ñuu Sán Juan, ké'en kue ñá'a ntakani kueyi níxi ní sá'a na tá ntsí kumi kue na tyúun, ntàkani kue na ña va'a nì sá'a na kúu ñá ìnù tsio ìni na tyá va'a tyíntyé tá'an na; tyá ntsíni kueyi ña va'a ntyíntyé ña nì kána tutu tyintutsá kue nìvi takua ìnu ñá'a tsí tyàa kunka kukumi tyúun; ña ìin tunto'o kúu ña yu'u na kà'an na nùú kue junta á kòò ña sná'a nùú na; tyá yée kue tyàa tsáku ntyàa ña sá'a na á kue tyúun ve'e ntuta'an na. Tá nsitunini ná nti'i kue tu'un yo tya sà'a na kue junta nùú ntyíntyé'e na níxi sátyiun kue ve'e tyúun, níxi kú kistanùu na tya ní ntàski na níxi kóó kue nà kóto kue sukuatyí tá yée kue junta, sáan takua kúu kunká na tyá ka'an na.

Níxi va'a kú ntátu'un na tyá táva na kue tunto'o

Va'a ná tyíta'an na tu'un tya ná tava na kue tunto'o kú tyíntyé ña takua kue ñá'a kúu kunká na nùú kue tyúun ñuu na.

Tatu va'a ná kutyaso'o na, ná tyikuenta na, tya va'a ná ntakani na kúu ntuntá kue tunto'o tyá kúu ntú ìnù ìni kue na tyá sáan rá ntaku ká kúu na takua ìnù sátyiun kue na.

Tóno kúu: Ñuu Santa Rosa, kue ñá'a kúu comité ve'e státa ní kuntyé na ntásama na níxi kitá'an kue tu'un, sú ká takua nà kuntsánu kúu ká'an, vityí ra nti'i só na kúu ká'an ña ntakanini na. Yée na kùe nì tà'an ìni vari kue nti'i na nì tsí kú ká'an tyá nkè'en ná nì tsí sá'a kue tyúun. Nì ntsáki kueyi ntákita'an na ntatu'un na ìin tyántyá titsi semana takua kúu nti'i na ka'an ntyí sá'a ná á ntyí tunto'o ntáne'e na. Takua kutyáso'o na ntyí kú ña kue va'a yée, nti'i na ntakuni ntyí stivi na tyá ntyí tyúun ntuta'an tá ìin na. nti'i ño sá'a ña ntuvá'a níxi sátyiun na tyá vityí ka ntaku'a na kue tátá, nì kitsá kue ña tsíká státá tyá nti'i na ìnu ntàsátyiun.

Níxi kúu ká'an takua ntí'i ná kóo tatyí tyá nà kutyaku tátyi kue ñá'a

Tá ká'an kue ñá'a á ntatu'un na, kúu kua'a na kue tu'un va'a, ññu'un ñni na tsí níxi ntóyo ñuu tyá ññu'un ñni na tsí kue ñka ñvi.

Kue ñà kavantyá yo kúu sá'a.

- Ntí'o ntatu'un takua kita'an tu'un ntyí kú ñà ká'nu ka kúu á ñà númi ka.
- Ntyí kú ñvi kúu tyíntyé yo ñni ññu á ñka ñuu.
- Kavantyá ntyí kú sá'a ko, tyá ntatava ko kua takua kúu va'a ná kita'an kue tyúun.
- Ntantuku ko ntyí kú ñà tsiniñu'un kue ñá'a takua kúu tyíntyé ko tyá va'a ná kita'an kue tu'un.

Tóno kúu: tá tsíio ñin junta tsá'a kue ñá kúu ne'e kue ñuu, kua'a kue ñá'a tsinitá'án na tsí sava ka kue ñá'a kú sátyiun tsí na, tsinitá'án na tsí kue na kúmi tyúun á sáva ka kue comité, tyá ika rá ntakanini na ntyí tsiniñu'un kue ñuu na: kue nà kóto sukuatyí tá yée kue junta, kue ñà sná'a nùú na tyá kua'a yá'vi tyúun kúmi na. Ntí'i kue ño ntyíntyé takua kúu tava na kue ña kúu kutata na á kutu'a na, ñà kuu tantyá kue ñá'a nùú tyíta'an kueyi kue tu'un ñuu, súa tyá kú kuntyé'e ko ñà kua'a kú ntasáma.

Ntí'i ñà tyíntyé yo tyá kúu sá'i ña ná tyíntyé kueyi kue ñá'a tono kúu:

- Kue nùú kú kutua'a na kusanúu na tyá skanta na ntuva'a ñuu na.
- Nùú ná kóo nà kóto kue se'e na tá ñka na kue junta.
- Nà yá'a tu'un nùú na sa'an mee na takua va'a kutunini na.
- Nà ntakuni kueyi tyúun sá'a na tsá'a ñuu na.
- Kue tutu ná ká'an takua mà kuntyú'a kue ñá'a kúmi kue tyúun.

Takua kúu sá'a ñà katyi yo'o, ka'nu kui kutunino ña kue ñá'a tyá kue ìnu ìnka na tono ìn tyàa.

Takua ìnu nà kunkà na tyá tsiniñu'n kutunino nìxi yée kue ñá'a tyá níxi yée kue tyàa takua sáan ra ná kúu kunka ntì'i na ìnu.

VIII. Nìxi kúu kunká kue ñá'a

Takua nà kúu kunka kue ñá'a nùú tsáki kue ñuu ñà kukumi tyúu, tsiniñu'un sá'a ko:

- Ná kutyáku tu'un ká'an na
- Kua'a ka nìvi ná tyintyá na
- Tyá ntì'i só nìvi ñuu nà kutunini ñà ìnu kúu ñá'a tsí tyàa

Tyá ntì'i ño tsiniñu'un mee ñuu sá'i, nùú ntátu'un na, nùú tsá'a na tequio, nùú sá sá'a na, tyá sáan ni kuntyé'e na takua kòo nìvi kuntyú'a kúu na ñá'a á tyàa.

Níxi tyintyé ko kue ñá'a takua ná ntakita'an na

Tá ntakita'an kue ñá'a tyá tyintyé tá'an na, kútu'a na; ntátu'un na, tsá'a tu'un nùú tsí tá'an na tyá ntì'i na ntakanini ntýí kú ñà kú sá'a na, tyá sáan rá ntú ntáku tyúun sá'a na tyá ntúva'a ka sátyiun na tsá'a ñuu na. Va'a ka ñà ná ntakita'an kua'a kue ñá'a sáan ra takua ná kutyaku tátyi na tyá kúu ká'an na ñà ntákanini na, takua sáan rá ntatyántyá kue tyúun tyá tyíntyé tá'an na nùú kue tunto'o.

Takua ntì'i kue tu'un yo nà kutyáku ñà tya tsiniñu'un kutunini ko nìxi ntóyo kue ñuu. Ño'o kuni katyía ñà ìnu kíta'an tu'un tyá ìnu ku'un kue ñuu- tóno tsí kue tequio, kue sá'á, tsí tá tsító tá'an na- ìnu ntì'i só kue ñá'a tsí ntì'i kue tyàa, takua ìnu ná kunka ntì'i na tyá kòo nì kan'tya tyúun.

Ka'nu kúu ñà kue nà kúmi tyúun ná kutunini na, kue tyàa, kue nà yutyá, ntì'i na takua sáan ra ná ntasama nìxi ntakanino tyá ntì'i ná kúu ka'an, takua kue ñá'a ná kunká na tyá ná kóo ya'vi yu'u na ìni kue ñuu ko.

Tóno kúu: La Red de Mujeres Rurales de Oaxaca kue nà yo'o kúu kue ñá'a ntutútú ñuu na. Ínka kue ñá'a ñuu xina, kue nà ñuu tyá'án, kue ñà yée se'e á kue ñá'a mitu'un, tyá kuni kueyi ñá ná kunka kue ñá'a tyá ná kutyaku tu'un ká'an na nùú kíta'an kue tu'un, takua kutua'a ná kustanúu na, va'a ka'an na tyá sáan ra kúu ká'an na tsá'a kue ñu'u ñuu á takua ná ntu'va kue nùú yée na. Tyá nti'i ño tyítyé tuku ña takua kúu tantyá na nùú kue ñá kumi tyúu ñuu ká'nu, takua sú'a ra kue ñá'a ná kúu ntú na kue ná skánta takua ntuva'a nìxi yée na ñuu na.

Ná sa'a na kue comité, á ntakita'an na takua sátyiun na

Ná kóo kue comité á ná ntutútu kue ñá'a tyá ká'nu kui vari tsá'i tantyá kue ñá'a tyá ná kutyásó'o na ntyí kuni kueyi tyá sáan ra nùú nti'i na kúu ká'an na tsá'a nìxi kùtátá na, nìxi kutu'a na, nìxi kuntyána kue ñù'ù ntyá'i á tyikui ñuu na.

Tá ntákuni kue nìvi ñuu ñá yée kue comité yo, tyá va'a ka kúu káki na kue ñá'a kukumi tyúun ñuu á iin tyúun ká'nu ka kúu kukumi na. Sú'a sáan ra kúu kua'a ka ñà'a kóo va'a:

- Kutu'a na kustanúu na
- Va'a ka kuu kita'an tu'un nùú ìnu ínka tyàa tsí ñá'a
- ìnu sátyiun nti'i na.
- Kúu ntakaninina tyá ntatava na kua ntyí kú ñá va'a sá'a na á nùú stivi na sáan takua ná ntuntá kue tyúun.

Tóno kúu: Ñuu ka'nu mee Ñuu Ntuva, yée kue ñá'a iin ñuu xína nání zapoteca tyá kua'a ntyu'a só ñá sá'a na takua ká'an na tsá'a tyíkui ñuu tsí kue ñá nání Coordinadora de Pueblos Unidos por el Cuidado y Defensa del Agua (COPUDA). Kue ño'o kúu kue ñá sátyiun nì kèta vi'i ka ùtsi kuia takua sá'a kueyi kue nùú ìnka va'a tyikui savi tya ká'an kueyi tsá'a kue ñuu takua ná kóo tyíkui kuatyún na. Kue ñà nání María de los Ángeles Santiago, Josefina Santiago tsí Irma Martínez kue nà yo'o kúu kue ná mantyá ñuu na tyá skánta na takua ná ntakatu'un kue ñá kúmi tyúun á kuni ñuu na á kùe kuni ñá ntyí iin tyúun kuni kueyi sá'i tsí ñuun na, sáan takua ká'an na tsá'a tyikui na vari nti'i ko yée ityi ña mee kó kóto tyikui ñuu. Tya nti'i ño sà'a takua nì kàna iin tutu nùú katyía ñá kue ñuu yo kúu stó'o tyikui na tyá mee na kú kóto ra.

IX. Tu'un sáantí

Ntí'i só nùú ná kunká kue ñá'a ñuu tá kíta'an tu'un ka'nu kúu nùú ñuu tyá tyíntyé nà takua ìnu ná kóo tatyí kue nà ñá'a tsí kue tyàa ñuu na tsí kue sá'va ka kue ñuu nùú tsáki mee kue ñivi kue ná kistanú nùú na ñà nání Sistemas Normativos Indígenas. Ná kutyásó'o ko ñà kà'an na tyá ntúva'a nìxi ntóyo ñuu ko tyá su'a kúu kutyásó'o ntí'i só nìvi tsí kue ñà tsiniñu'un na.

Kue tutu tyántyá tyúun nání ley nì kána ñuu ko á sáva ka kue ñuu ka'nu- tóno ñà nání Constitución Mexicana, la Ley de Instituciones y Procedimientos Electorales de Oaxaca, la CEDAW y el Convenio 169 de la OIT— kátyia ñá ntí'i kue ñá'a kúu kunka na nùú tsáki kueyi ñà kukumi tyúun tyá nkù kuntyu'a na, nkù sá síin kueyi na. Sú'a kunia katyia ñà ìnu tsiniñu'un kunka kue ñá'a tsí kue tyàa ntí'i só kue ñuu.

Takua ná kúu sá'a ñá ntí'i só kue ñá'a ná kúu kivinùú tyá kutunino ñà yéé ìì ka ñá ù'ù tóno kúu: kùè ìnu tyúun ntuta'an kue tyàa tsí kue ñá'a, kòò kua'a kue ñá'a ìnka kúmi tyúun ñuu, kua'a kue ñá'a kuntyú'a tyá kùè ìnu ntuta'an na kue tyúun vari kùè ìnu yéé na tsí kue tyàa. Tátu ná kutunino kue tunto'o yo tyá kúu tyita'an tu'un takua ná ntí'a, ñà kú sá'a kúu:

- Tyíntyé ko na takua ná kutu'a na
- Kua'a ka kue nìvi nà tyítú na
- Sá'a kó kue comitée kue ñá'a
- Ntakanino tyá ntatavá ko kua ntyí kú ñà va'a sá'a ko á ntyí kú nùú stívo.
- Ntato'on ntyí kúu ñà sá'a ñuu ko takua ìnu ná kóo tyá nà kunka kue ñá'a tsí kue tyàa ñuu ko.

Tatu sú'a ná kaka ko tyá ntuntá ityi nùú tsika ntí'o tsí kue nà ñá'a ñuu ko, tyá sú'a kantsítsá ko ñà katyi ñuu sáan takua ntí'i ná yéé ntusu yu'u tyá ntí'i na tyíntyé takua kíta'an tu'un kue tyúun ñuu. Tsiniñu'un kutu'a ko ntáto'on víi víi takua ntí'i kue ñá'a ná kóo na ñà yívi va'a tyá ìnu ná kunka kue na tsí kue tyàa ìni ñuu na, tyá ìnu ná kóo ìni na.

X. Kue tutu nùú nì kàna kue tu'un yo

- Fernández-Fonseca, Édgar, & Cardona-Sánchez, F. (2017). Los pliegues del liderazgo social y comunitario. *Jangwa Pana*, 16(2), 197–216. <https://doi.org/10.21676/16574923.2133>
- Lasso-Quintero, M. I. y Galeano-Trilleras, H. (2021). Liderazgo: actitudes que limitan el desarrollo comunitario. *Pensamiento Psicológico*, 19, 1-29. <https://doi.org/10.11144/Javerianacali.PPSI19.ladc>
- Instituto Nacional Electoral (INE). (2021). Glosario de términos de participación política. <https://pef2021-sije-web.ine.mx/Glosario>
- Instituto Estatal Electoral y de Participación Ciudadana de Oaxaca (IEEPCO). (2023). Acuerdo IEEPCO-CG-30/2023: Lineamientos en materia de paridad entre mujeres y hombres y acciones afirmativas. https://www.ieepco.org.mx/archivos/acuerdos/2023/IEEPCO_CG_30_2023.pdf
- Organización Internacional del Trabajo (OIT). (1989). Convenio sobre pueblos indígenas y tribales, 1989 (Convenio núm. 169). <https://www.ilo.org/es/media/443541/download>
- Organización de las Naciones Unidas (ONU). (1948). Declaración Universal de los Derechos Humanos. <https://www.un.org/es/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- Organización de las Naciones Unidas (ONU). (1979). Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>
- Organización de las Naciones Unidas (ONU). (2022). Recomendación general núm. 39 sobre los derechos de las mujeres y niñas indígenas. <https://www.ohchr.org/es/documents/general-comments-and-recommendations/general-recommendation-no39-2022-rights-indigeneous>

- Instituto Estatal Electoral y de Participación Ciudadana de Oaxaca (IEEPCO). (2020). Observatorio de Participación Política de las Mujeres en Oaxaca: Diagnóstico. <https://www.ieepco.org.mx/articulos-opinion/el-observatorio-de-participacion-politica-de-las-mujeres-de-oaxaca>
- Rodríguez Zepeda, J., & González Luna, T. (2023). Interseccionalidad: teoría antidiscriminatoria. Universidad Autónoma Metropolitana. Recuperado de https://divcsh.izt.uam.mx/cefilibe/wp-content/uploads/2023/07/Interseccionalidad_Teoria_antidiscriminatoria.pdf
- Tribunal Federal de Conciliación y Arbitraje. (2009). Conceptos básicos sobre género. <http://www.tfca.gob.mx/es/TFCA/cbEG>
- Verdugo-Araujo, L. M., Tereso-Ramírez, L., & Carrillo-Montoya, T. del N. J. (s.f.). La participación comunitaria como vía para el empoderamiento de las mujeres. Revista en Redalyc. Recuperado de <https://www.redalyc.org/journal/5742/574262595011/>
- Villanueva, P. (2016, diciembre 29). Mujeres zapotecas a la defensa del agua. Oxfam México. https://oxfamMexico.org/mujeres-zapotecas-la-defensa-del-agua/?utm_source=

Directorio

Coordinadora del Proyecto

Lcda. Elizabeth Sánchez González
Consejera Presidenta del IEEPCO

Elaboración del proyecto

Lcda. Noemi Agapito Confesor

Coordinadora operativa

Unidad Técnica para la Igualdad de Género y No
Discriminación

Traducción a lenguas indígenas

Sara López Cruz Zapoteco	Benigno Cruz Martínez Triqui
Graciela Martínez Morales Mixe	Donaldo Rivera Lezama Cuicateco
Hugo Alberto Hidalgo Buenavista Huave	Esmeralda Ramírez Salazar Ixcateco
Cecilia Ramón Justo Chinanteco	Agustín Jiménez García Chocholteco
Florina Merino Ortiz Chatino	Marcela Solares Hernández Amuzgo
Roberto Ángel Venegas Gallardo Mazateco	Anayeli Zarate Vasquez Chontal
Araceli Juárez Chávez Mixteco	Norma Elizabeth Hernández Palacios Náhuatl
	Rosa Nallely Jiménez Mendoza Zoque

Diseño Editorial

Lcda. Azucena Gutiérrez Gijón

INSTITUTO
ESTATAL ELECTORAL
y de Participación Ciudadana de Oaxaca.

Kue ñá'a ntá'sa va'á ñuu:

Níxi tsiniñu'un sá'a na takua kóo

INPI

INSTITUTO NACIONAL
DE LOS PUEBLOS
INDÍGENAS

